

A nőtörténet digitális kutatási lehetőségei: a női oktatás és a 19. századi magyar sajtó kapcsolata

Témavezető:

Dr. Bella Katalin
egyetemi tanársegéd

Készítette:

Földes Petra
ELTE informatikus könyvtáros Ba.

2025. január 08.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	1
Bevezetés.....	2
Történeti Áttekintés.....	2
Európa.....	3
Magyarország.....	3
Nőtörténeti áttekintés.....	4
Nők helyzete a 19. századi Európában.....	4
Társadalmi helyzet.....	4
Politikai és jogi háttér.....	5
Oktatás.....	5
Nők helyzete a 19. századi Magyarországon.....	6
Társadalmi helyzet.....	6
Politikai és jogi háttér.....	6
Oktatás.....	7
Nőtörténeti kutatások forrásai és jelentősége.....	9
Nőtörténeti kutatások jelentősége.....	9
Nőtörténeti források.....	10
Női sajtó hazánkban.....	11
Női oktatással foglalkozó sajtó hazánkban.....	12
Módszertan.....	13
Források és kritériumok.....	13
Kutatás.....	15
Kvantitatív elemzés.....	15
Kvalitatív elemzés.....	17
Eredmények.....	18
Kvantitatív vizsgálat eredményei.....	19
Kvalitatív elemzés.....	21
Forráskritika.....	22
Összegzés.....	22
Irodalom.....	23
Felhasznált időszaki kiadványok.....	23

Bevezetés

Magyarország a 19. században társadalmilag, politikailag és gazdaságilag nagy átalakuláson ment át, amely alapvetően formálta az ország későbbi történelmét. A századbeli sajtó mindennek színteret tudott nyújtani, nem csak azért, mert ekkortájt vette kezdetét ténylegesen a magyar lapkiadás, hanem az első aranykorát is itt élte meg. Ez az időszak azonban nem csak ezeken a területeken hozott változást, hanem új társadalmi kérdésekre is fényt vetett. A női szerepek átalakulása és a nők társadalmi helyzetének megvitatása és tudatos előrébb vitele ekkor alakult ki, aminek egyik meghatározó területe szintén a sajtó és a nyilvánosság volt.

A korabeli sajtó fejlődése nemcsak a politikai és kulturális vita helyét teremtette meg a nőkérdésekben, hanem lehetőséget adott arra is, hogy a női emancipáció, a nők oktatáshoz való hozzáférése is napvilágot lásson. A 19. századi Magyarországon időszaki kiadványok nemcsak hírt adtak a társadalom változásairól, hanem aktívan formálták is a közvéleményt.¹

A női oktatás ügyének előmozdítása szorosan összefonódott a korabeli sajtóval, amely helyet biztosított különböző vélemények, koncepciók megvitatásához, illetve a női írók és szerkesztők tevékenységéhez. Munkásságuk nem csupán a női írásbeliség és olvasás kultúra fejlesztéséhez járult hozzá, hanem az egész társadalmi közeg átalakulásához.

Dolgozatomban a reformkori sajtótörténet női szereplőire, valamint a női oktatás és a sajtó kapcsolatára fókuszálok. Vizsgálatom célja, hogy bemutassam különböző időszaki kiadványokon keresztül, a női oktatás megnyilvánulását. Hipotézisem szerint minél fontosabb és aktuálisabb volt egy politikai, társadalmi kérdés, rendszerint annál többször jelent meg a téma a sajtóban, így a női oktatás megjelenésének mennyiségi mérése megmutatná ennek pontecialis változását, illetve kvantitatív vizsgálata egy mélyebb képet alkotna ennek megítéléséről és közvéleményéről.

A nők társadalmi helyzetének vizsgálata a sajtó tükrében hozzájárulhat a korszak kulturális és társadalmi viszonyainak mélyebb megértéséhez, valamint ahhoz, hogy jobban

¹ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. 745 p.

átláthatóvá tegyük, hogy miként formálódott a magyar társadalom a 19. században és miért tartunk ott, ahol ma.

Történeti Áttekintés

Ahhoz, hogy teljes rávilágítást kapjunk a kor nő történeti helyzetére, elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk a században történt nagyobb eseményeket, Európában és hazánkban egyaránt, és ezek hatásait az emberek életére, mivel ezek összefüggésbe hozhatók különböző és fejlődési tendenciákkal.

A 19. század az átalakulások kora, amely során a feudális társadalom fokozatosan polgári nemzetté alakult. Az iparosodás, a nemzeti öntudatra ébredés, társadalmi és kulturális reformok Európában és Magyarországon egyaránt új alapokra helyezték az emberek életét. A városiasodás és a technológiai újítások nem csak fizikai értelemben vett javakat szolgálták, hanem az elme, a test, szociológiai és művelődési szükségleteit is kialakította. Egyszóval egy nagymértékű fejlődés vette kezdetét a században, amely alapvetően megváltoztatta az addigi társadalmi berendezkedést a világban.²

Európa

A század elején a napóleoni háborúk befolyásolták Európa számos országát. A háborúk alatt Napóleon megalapozta a polgári jogrendet és szabadságjogokat, a törvény előtti egyenlőséget, illetve az egyetemek és középiskolák szerkezetét. Ez alapjaiban véve nagy befolyással bírhatott a későbbi évek magyarországi eseményeire.

Az 1820-as és 1830-as évek forradalmi mozgalmai szerte a kontinensen a nemzeti és polgári átalakulás iránti szükségletet tükrözték. A szabadság, az alkotmányosság és a függetlenség előtérbe került a mindennapokban. A forradalmak kudarcai ellenére is elmondható, hogy a mögöttes eszmék hosszú távú hatásai megmaradtak.

Az ipari forradalom, amely Angliából indult az 18. század végén, a 19. században szinte egész Európában elterjedt, elengedhetetlen feltételt nyújtott a fejlődésnek az élet minden területén.³ Ennek köszönhetően elindult egy újfajta világkép kialakulása amely előtérbe helyezte a

² Vadász S. (2011). 19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó. p. 74-159

³ Vadász S. (2011). 19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó. p. 74-159

művelődés és fejlődés iránti igényt. Ez közvetetten láncreakcióba állhat a magyarországi 19. századi eseményekkel.

Magyarország

Magyarország számára, hasonlóan a kontinens többi országaihoz, a 19. század a nemzeti öntudatra ébredés, a polgárosodás, nacionalizmus és az önálló nemzetállamért folytatott küzdelem évszázada volt. Hazánk modernizációs lépései nagymértékű változást hoztak, amit a mi életünkben is érzékelhetünk. Az országgyűléseken is fő vitatémának számított többek között a jobbágyfelszabadítás, a közteherviselés és a magyar nyelv használatának elősegítése és egy rendszerré formálása.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a nemzeti függetlenségért kialakult ellenállás a Habsburg Birodalommal szemben és a fejlődés és szabadság eléréseért. A szabadság bukása nem jelentett egyenlőséget ezen eszmék elvesztésével, a későbbiekben is meghatározó szerepet képviselnek a történelem folyamán. 1849-től a Habsburg hatalom abszolutista uralkodási formát vezetett be az országba. A rendszer alatt egy birodalomközpontú állam létrehozása és a németesítés volt a fő cél. A politikai elnyomás és megtorlás ellenére a gazdasági és kulturális életben modernizációs folyamatok indultak el, például a vasútépítés és az ipar fejlődése. Az 1867-es kiegyezés következtében Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchián belül egyenrangú állammá vált. A század második felében a városiasodás és az ipari fejlődés már gyors ütemben növekedett, az oktatás kérdése kulcsfontosságúvá szerepet töltött be.⁴

Összességében a 19. századot a fejlődés, a változás és az identitáskeresés évszázadonként tarthatjuk számon, amely előkészítette a 20. század társadalmi, politikai és kulturális folyamatait. Az ebben a korszakban született eszmék és reformok máig hatással vannak az európai és magyar történelemre egyaránt.

Nőtörténeti áttekintés

A 19. századot a patriarchális társadalmi struktúrák határozták meg, amelyek a férfiakat tekintették a közélet és a politika vezetőinek, míg a nőket elsősorban a család, háztartás és a

⁴ Gergely, A. (2003). Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó. p. 236-284

gyermeknevelés terén helyezték központi szerepbe. A korszakban azonban fokozatos változások indultak el, amelyek a nők társadalmi, politikai és gazdasági helyzetére is hatással voltak. Mivel ez a változás nem feltétlen Magyarországról indult, hanem Európa más területeiről, ahogy a történelmi áttekintés során is láttuk, ezért érdemes a teljes kép érdekében a külföldi helyzetet is megvizsgálni.

Nők helyzete a 19. századi Európában

Társadalmi helyzet

Társadalmilag három fő részre oszthatjuk a női nemet az adott században, mégpedig a munkásosztálybeli, középosztálybeli és felsőosztályba tartozókra. Az első kategóriában az ipari forradalom miatt kialakuló gyárak és vállalatok miatt volt szükség. Sokszor rossz munkakörülmények között, alacsony bérért dolgoztatták a nőket. Itt is látszik, hogy a kor eszméi és vívmányai mennyi befolyással bír egy-egy téma különböző területeire.

A középosztályba tartozó nők rendszerint egyfajta mai értelemben is vett klasszikus családjában szerepnek tettek eleget. Feladatuk a háztartás irányítása mellett a gyermekek nevelése volt. A felsőosztályba tartozó hölgyekről elmondható, hogy tipikus értelemben vett arisztokráciához tartoztak, a családi rang és a vagyon segítségével tudtak befolyást szerezni, a felsőbb réteg köreiben mozogtak. Nagyobb függetlenséget tudtak élvezni, mint az előbbi két osztály, de így is általánosságban elmondható férfiak uralta világban éltek⁵.

Politikai és jogi háttér

A nők jogai és ebből fakadóan politikai tevékenységei korlátozottak voltak. A politikai életben való részvétel számukra gyakorlatilag elképzelhetetlen volt, ámbar Pukánszky kutatásában közölt tanulmány alapján a nők, ugyanúgy érdeklődtek és aktívak voltak egy-egy politikai kérdés esetén is. Az évek előrehaladtával különböző nőjogi mozgalmak sora vette kezdetét, a férfiak és nők közötti egyenlőségért, a választójogért és többek között az oktatáshoz való hozzáférés biztosításáért.⁶ Természetesen itt is elmondható, hogy minden mindennel összefügg, a felvilágosodás és a modernizáció elindítása nélkül lehet nem alakult

⁵ Clark, L. L. (2008). Women and achievement in nineteenth-century Europe. Cambridge University Press. p. 5-21

⁶ Pukánszky, B. & Németh, A. (1996). Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Elérhető: [PUKÁNSZKY BÉLA - NÉMETH ANDRÁS: NEVELÉSTÖRTÉNET](#) (2025.01.08.)

volna ki ez az igény. Illetve az is észrevehető, hogy önmagában az oktatásért folytatott küzdelmet nem lehet egyszerűen kiemelni a többi társadalmi téma közül, hisz szorosan összekapcsolódnak ezek a kérdések egymással.

Oktatás

Elmondhatjuk, hogy a női oktatás az egész világon, amióta ember az ember már létezik. Jóval a 19. század előtt is vannak iratok, amelyek a nőnevelésről értekeztek. Ezek kezdetben, és még a 19. században is jellemzően, erkölcsösségre és a vallási oktatásra helyezték a hangsúlyt, és szorosan összefüggött az egyházi nevelés az élet mindennapjaival.⁷ Az oktatás színvonalára és a minőségére, viszont már a korszak szelleme nagy hatással volt, az évek előrehaladtával egyre jobban különváltak a két szemlélet.

Nők helyzete a 19. századi Magyarországon

Társadalmi helyzet

Hazánkban nők helyzete szorosan kapcsolódott a politikai viszonyokhoz, különösen ebben a században. Az ország történelmi háttere miatt a változások lassabban zajlottak, mint Nyugat-Európában, ám a politikai küzdelmek és a felvilágosodás eszméivel párhuzamosan teret nyertek a női hangok többek között a korszak sajtóján keresztül. A korszakban jellemző volt még mindig a nemesség jelenléte, ám az évek előrehaladtával egyre kevesebb hangsúlyt fektettek rá. Ez az Európából induló eszméknek is köszönhető, lényegében kialakulóban volt a polgárság, ami mai társadalom alapját is alkotja. A nemesi családok lányait elsősorban házasságra és családalapításra készítették fel, míg a polgárosodó nők számára egyre fontosabbá válhatott a gazdasági önállóság, és az ehhez való jog és oktatás megszerzése.⁸

Magyarország földrajzi adottságai és a társadalmi berendezkedése révén a lakosság egy jelentős részét a paraszti réteg tette ki. A társadalomban a parasztsághoz tartozó nők nagy része a földművelésben és különböző házi iparokban dolgozott, gyakran a család és annak gazdasági fenntartásáért.⁹ Ez által a paraszti asszonyokat tekinthetjük egyfajta kezdő önállósodó rétegnek is.

⁷ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. p. 207-208

⁸ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. p. 218-221

⁹ Gergely, A. (2003). Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó. p. 448-453

Politikai és jogi háttér

A nők jogilag teljesen férjük vagy apjuk fennhatósága alá tartoztak. A nyugati országokhoz hasonlóan Magyarországon is a kor a nőmozgalmak évszázada volt. Nyilvánosság elé kerültek többek között a női hivatás kérdése, női jogok a férfiakhoz képest, oktatás, és a modern női kép kialakítása. Borbíró tanulmányában kifejti, hogy ekkor a nők jogait illetően a nyugati élethez képest jobb helyzetben volt Magyarország, ám ezt a nemesi körökben lehet csak értelmezni, illetve egyes esetekben a parasztság világában. Ám az is elmondható, hogy míg nyugaton a női emancipáció már javában zajlott, addig itthon erre kisebb próbálkozások voltak a század első felében, inkább az oktatás felől próbáltak meg közelíteni az egyenjogúság felé. A nők politikai jogainak való alkalmazását még a századelőn is szorgalmazta egy-egy hang, de csak feltételekkel, inkább hallgatóságként kívánták a férfiak a nők részvételét az ilyen jellegű viták során. A közvélemény sok évtizeden azt hangoztatta, hogy a politikai ügyek csak férfiakat érintő problémák. A nőmozgalom kialakulásával megszülető női hangok, követelések és a feminizmus eszmerendszere egyenesen megrémítette a politikai befolyással bíró férfiakat.¹⁰ Természetesen rengeteg férfi pártolta a nők egyenjogúságát, akik segítségével nem történt volna változás a témában.

Oktatás

A század a nevelés terén is követte a nyugati világot, rendkívüli fejlődésen ment át, illetve megteremtette a jövő nemzedékének az oktatási rendszer alapját. Első fontos lépésként meg kell említeni a II. Ratio Educationis című tanügyi rendeletet, amelyet 1806-ban bocsátott ki I. Ferenc. Ebben a rendeletben nem csak, meghatározta és egy rendszerré egyesítette a közoktatást, hanem külön kiemelte a lányok oktatási kérdését is. Leszögezte benne azt, hogy a köznép lányait többek között erkölcs-és vallástanra, olvasásra és írásra, és a női házimunkák ismeretére kell tanítani, míg a nemességhez tartozó hölgyeket ezekkel kiegészítve különböző nyelvek ismeretére és az irodalomban való jártasságra is ösztönözte.¹¹

Politikai események valószínűleg nagy mértékben befolyásoltak az oktatás színterét is. A reformkori időszak és törekvések szorosan összefonódott az nevelésügy kérdésével. Ekkor főleg az oktatás célja az volt, hogy olyan anyákat képezzenek ki, akik jól ismerik a magyar

¹⁰ Fehér, K. (2023). Értelmiség és nevelés a reformkorban. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. Elérhető: [Feher_Reformkor.pdf](#) (2025.01.07) p. 1-3

¹¹ Pukánszky, B. & Németh, A. (1996). Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Elérhető: [PUKÁNSZKY BÉLA - NÉMETH ANDRÁS: NEVELÉSTÖRTÉNET](#) (2025.01.08.)

kultúrát és az anyanyelvet, hogy ezt átadhassák a következő nemzedéknek. Viszont nem feltétlen volt meg ennek a feltétele, így egyre sürgetőbb kérdéssé vált az óvodaügy kérdése, ahol megfelelő érzékkel honleányok és honfiúk válhatnak a gyermekekből. Tehát ebben is látszik, hogy a kor eszméi erősen befolyásolták, hogy ki, mikor és mit tanulhat.

A kor nevelés ügyével kapcsolatban számos, tehetséges nő vette fel a kesztyűt, és természetesen sok férfi is küzdött a célért. Az első párbeszédet Szép János az *Elmélkedés az asszonyi nem taníttatásáról* című írás kezdeményezi, ahol azt ecseteli, hogy fiatal koruktól kezdve a lányokat is ugyanolyan nevelésben kell részesíteni, mint a másik nem tagjait.¹² Takáts Éva az első nő, aki 1822-ben a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat lapjain egy nevelésügyi vitába kezdett. Cikkeiben a női jogokról, praktikus nevelés fejlesztéséről értekezett, illetve korabeli iskolarendszer hibáiról. Lánya Karacs Teréz vitte tovább az örökségét, szintén publikált a témában a sajtón keresztül radikális változást követelve.¹³ A nőnevelést támogató írások egyöntetűen abban hittek, hogy a férfi és női értelem és tanulási képességek között nincs különbség, csak a korabeli helyzetből fakadnak az egyenlőtlenségek. Ezzel mondhatni közbeszéd témájává érett a női hivatás és művelődés kérdése és a nyilvános szereplésük megítélése.

Egyre több hang szólt fel a nők mellett, az országgyűléseken is napirendi téma volt a nők oktatási kérdése. Többet megfogalmazták és párhuzamba állították, a hazai viszonyokat a nők műveletlenségével kapcsolatban. Kezdett az ország megérni arra, hogy létrehozzanak lányoknak való iskolákat (nem csak a felső réteg számára), illetve a tanításhoz szükséges szakértelemmel bíró nőket és férfiakat képezzenek. Ezen törekvéseket rengetegen támogatták, egyik leghangosabb Fáy András cikksorozata volt, amelyben megfogalmazta, hogy a leányneveldek működése csak modernizált körülmények között lehetségesek, tantereket készített és a nevelőnők képzését sürgette. Az 1830-as években sorra kezdtek megnyílni különböző arisztokrata nők által nyitott lányoknak való nevelőintézetek, de a közvélemény szerint nem érték el a kívánt hatást, nem megfelelő szakértelemmel tanították a hölgyeket. Az igazi áttörés pár év múlva történt, ám addig a korabeli sajtó legnépszerűbb lapjaiban sorra beszéd tárgyává vált a nőkérdés helyzete. 1846-ban végül hosszas értekezés után Teleki Blanka és Karacs Teréz megnyitották leánynevelő intézeteiket Pesten és Miskolcon. Fő

¹² Fehér, K. (2023). Értelmiség és nevelés a reformkorban. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. Elérhető: [Feher_Reformkor.pdf](#) (2025.01.07) p. 185-189

¹³ Karacs, Zs. (2018). A magyar nőnevelés úttörője, az első magyar újságíró, Karacs Ferencné Takáts Éva. Neveléstörténet, 15(1-4), 110-136.

irányelvük a képzett nevelőnők alkalmazása, magyar nyelven való tanítás és korszerű tudás átadása volt, mindezt modern keretek között.¹⁴

Az intézetek megnyitásával nem ért véget a harc, egyre többen és többen kívánták nem csak az oktatást, hanem az élet minden területét érintő egyenlő jogokat. A 1848-49-es szabadságharc után sem állt meg a fejlődés az oktatás területén. Az intézményi rendszer rendkívüli változásokon esett át, mint politikai, mint pedig az egyre nagyobb hangsúlyt kapó nőmozgalom miatt. Eötvös József oktatásügyi miniszter törvénykezése megszabta a 6 és 12 éves gyermekek kötelező oktatását, nemtől függetlenül, így a későbbiekben értelemszerűen elkezdett kialakulni az igény a nők egyre magasabb képesítésére, akár már felsőoktatási szinten.¹⁵ Eötvös a népoktatási törvényével elsőként szabályozta a leányok oktatását Magyarországon, szavaival élve „*Az egyenlőség nem jog, hanem tény, az egyenlőség pedig tény ott, hol az a műveltség egyenlősége.*”¹⁶

Az oktatás reformjaival párhuzamosan, mivel a kor nézetei szerint leányok oktatásához főleg nevelőnőket alkalmaztak, rengeteg nő szerezte meg a tanári képesítését. Ezek a nők később oktatóvá váltak. Az intézményekben egyre jobban láthatóvá vált a hiányosság, hogy ki kell alakítani egy középszintű oktatási leányiskolát. 1890-es években megszületett az első leánygimnázium, és ugyanezen években pedig az egyetemi képzésért indult meg a harc. Egy 1895-ös rendelet alapján, az orvosi, gyógyszerészeti és bölcsész szakok ajtajai kitárultak a nők előtt is, részt vehettek a képzéseken és lediplomázhattak.¹⁷

Összefoglalva a rövid nőtörténeti áttekintést elmondható, hogy a nyugati országok mintaként szolgáltak a hazai helyzetben élő nőknek. Az oktatáshoz való egyenlő jog, és önmagában az oktatás megreformálására való törekvések, már a század elején megnyilvánultak. A mozgalom sikerességét is tükrözi, hogy közel egy évszázad alatt sikerült elérni, hogy a nők otthoni anyai és háztartási feladatokból az egyetemi padokig jussanak, képesítést szerzett nőkké váljanak. A században végbemenő változások nem értek véget

¹⁴ Fehér, K. (2023). Értelmiség és nevelés a reformkorban. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. Elérhető: [Feher_Reformkor.pdf](#) (2025.01.07) p. 185-219

¹⁵ Molnár, Zs. (2018). A magyar oktatástörténet fordulópontja – 150 éve született az Eötvös-féle közoktatási törvény. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága Anyanyelvi Konferencia. Elérhető: [A magyar oktatástörténet fordulópontja – 150 éve született az Eötvös-féle közoktatási törvény | MNYKNT](#) (2025.01.07)

¹⁶Eötvös, J. (1870). Felszólalás a költségvetés tárgyalásakor.

¹⁷ Borbíró, F. (2011). „A nő szüli ugyan a férfiút, de a férfi alkotja a törvényt”: A nők helyzete és a nőkérdés alakulása a 19. századi Magyarországon. Árkádia. Elérhető: [IRO004_TAN_borbiro.pdf](#) (2025.01.07) p. 468-478

1899-ben, ez csak kezdete volt az egyenjogúsáért folytatott harcban, ami világunk egyes területein még a mai napig zajlanak.

Nőtörténeti kutatások forrásai és jelentősége

Nőtörténeti kutatások jelentősége

„Mert a nő szüli ugyan a férfiút, de a férfi alkotja a törvényt.”¹⁸ A hagyományos történelemírás és tanítás során főleg a férfiak perspektívájából követhetjük az múlt eseményeit, a patriarchátus társadalmi berendezkedés miatt. Így a női szemszögek elfeledetté, homályossá váltak, ha a történelemre tekintünk. A nő történeti kutatások célja, hogy egy szélesebb képet kapjunk egy adott kor eseményeiről, és megismerjük a másik nem véleményét és látószögét is, ez által egy hitelesebb képet kapjunk az igazságról. Kéri szerint egyenesen a férfiak írták a történelmet, legalábbis a legtöbb forrás alapja a férfi nézőpontot szolgálja, és ha néha fel is tűnik egy-egy nőalak, az sem feltétlen pozitív értelemben. A 19. században kezdődő nőmozgalom és a század végétől kezdődő feminizmus eszméinek köszönhető, hogy beszélhetünk nő történetéről. A nők szerepének változása mindig szorosan összefüggött az adott társadalom eszméivel, így még világosabban tudjuk ezeket, akár részletekben menően vizsgálni. A nő történeti kutatások lényegében a férfiak uralta történetmesélés ellensúlyozására jöttek létre. Elmondható, hogy már a 15. században is kimutathatóak úgynevezett „ellentörténeteket” amelyek az nők az alárendelt szerepük miatt írtak. Az ilyen jellegű feminizmus eszméit követő iratok hosszú múltra tekintenek vissza.¹⁹ Ez az új kutatási szemléletmód rámutatott arra, hogy elengedhetetlen szükség a nők történetének megismerése, hiszen ez alapvetően egészíti ki eddigi ismereteinket, és a férfiak és nők történetét együtt teljes egészében kell vizsgálni. Az sem mellékes, hogy felszínre kerülhetnek olyan női alakok, akik eddig a történelem homályában éltek, és úttörő munkájukat nem ismerhettük meg. Ezek a példák szintén egy igazabb múltat tárnak fel előttünk, és jövőbe tekintve inspirációt nyújthatnak az emberek számára. A múlt teljes körű vizsgálata, pedig segíthet a jelen és jövő generációjának megérteni a hibákat és problémákat és megoldásokat találni rájuk.²⁰

¹⁸ Bánóczi, J. (1880). A nőkről. Nemzeti Nénevelés, 1(1-12), 81-82.

¹⁹ A társadalmi nemek (gender) tudománya és a történetírás. (2019). Újkor. Elérhető: [A társadalmi nemek \(gender\) tudománya és a történetírás - Újkor.hu](https://www.ujkor.hu/tarsadalmi-nemek-gender-tudomanya-es-a-tortenetiras) (2025.01.08.)

²⁰ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. p. 31-34

Nőtörténeti források

Nőtörténeti forrásokat illetően nem olyan színes a terep, mint más kutatások területén. Tartalmuk és mennyiségük alapján az évszázadok során nagyon ingadozónak mondhatóak, ezt a változó társadalom, a történelmi katasztrófák és a nőkről alkotott közvélemény is befolyásolta, ezért számos korszakból jelenleg nem áll fenn vagy nincs forrás a témában. Ennek kiküszöbölésére nem csak a hagyományos alapon vett forrásokat kell vizsgálat alá helyezni, hanem eddig nem vizsgált írásos, tárgyi, képi vagy akár hangi eszközöket is számba kell venni. A 19. századi nőmozgalmak kialakulása előtt, pedig csak főleg férfiak által írt nő történeti forrásokról beszélhetünk, ami nem feltétlen nyújt valóságnak megfelelő nézőpontot. Nem csak a nők és férfiak közötti egyenlőtlenség okozhat problémát a témakörben, eleve számolnunk kell azzal, hogy egy adott korszak információi és ezek megőrzése is problematikus lehet. Egy adott társadalom feltételezhetően csak azokat az információkat, tudást fogja átörökíteni a jövő nemzedékeinek amit fontosnak tart, ez alapján nehéz egy egész képet alkotni a múlt tényleges valóságáról.²¹ Ez szigorúan patriarchális nézőpont és ennek a berendezkedésnek a közös tapasztalata végül a feminista mozgalmak megindulásában csúcsosodik ki²², amely elvezet ahhoz, hogy az akadémikus történetíráson belül is megjelenik a "profi" nő történet az 1960-as évektől.²³

Jelen kutatásomban a 19. századi magyar sajtótermékeket veszem alapul. A lapkiadás a század elején kezdte tényleges működését hazánkban, ezért primer forrásként az időszaki kiadványok tudnak a legpontosabb és a legszélesebb körű információt nyújtani ebből az időszakból. Nőtörténeti szempontból is a legjobb választás lehet, hisz a nők kérdésekkel foglalkozó vitákat, véleményeket mind nagyrészt a sajtó hasábjain hozták nyilvánosság elé, és az évek előrehaladtával ezen keresztül értesítették az embereket a leggyorsabban az ezzel kapcsolatos törvénykezésekről, hírekről, tudósításokról.

Női sajtó hazánkban

A korszak egyik kiemelten fontos történeti forrás eszköze a sajtó, általánosságban is elmondható, hogy egy korszak vizsgálata során a különböző időszaki kiadványok szinte a

²¹ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. p. 31-64

²² Bozsoki, P. (2020). A honleányság mint női emancipáció Kánya Emília alakja és munkássága. Pécsi Tudományegyetem. p. 54

²³ A társadalmi nemek (gender) tudománya és a történetírás. (2019). Újkor. Elérhető: [A társadalmi nemek \(gender\) tudománya és a történetírás - Újkor.hu](https://www.ujkor.hu/tarsadalmi-nemek-gender-tudomanya-es-a-tortenetiras) (2025.01.08.)

legpontosabban tükrözik a mindennapi életet. Európa nyugati országaiban már a 17. század végétől beszélhetünk nőknek szóló sajtótermékekről, de igazán a 18. század közepére kezdett kialakulni ennek divatja az adott területeken. Ez köszönhető a felvilágosodás eszméinek, illetve az oktatás- és nevelésügyi rendszer fejlődésének, mivel egyre több nő juthatott hozzá a megfelelő oktatáshoz, így egyre több női olvasó került ki az iskolapadokból, ezért kialakult egy igény a nőirodalom megszületéséhez. Az eszmék terjedésével nem csak olvasóközönséggé váltak, hanem maguk is tollat fogtak, vagy épp szerkesztői munkakörben próbáltak elhelyezkedni. Magyarországon a női sajtó a 19. század elején még gyerekcipőben járt a Nyugat-Európa területeihez képest, nem igazán jelentek meg specifikusan nőknek szóló kiadványok, csak a 1830-as években kezdtek elterjedni ezek a típusú iratok. A forradalom és szabadságharc leverése után a lapkiadás minden téren visszaesett a reformkori fejlődéshez képest, a dualizmus időszakában viszont újra indult ez a növekvő tendencia. Hazánkban az oktatás megerősödése és a fejlődés párhuzamba hozható a sajtó kialakulásával, ennek köszönhetően már a reformkorban kezdett kialakulni egy női olvasó közönségből álló réteg, amely megkívánta a nekik szóló kiadványokat. Divatlapokként tartották számon ezeket a főleg irodalmi lapokat, bár nem kimondottan csak nőknek szánták őket. Igazi áttörésre a forradalom után időszakig kellett várni, az első kimondottan női nem szórakoztatására készített folyóirat *Hölgyfutár* címmel látott napvilágot. Ebben az időszakban szép sorban jelentek meg hasonló kiadványok, egymással versenyezve a hölgyek előfizetéséért. Ilyen volt például a *Nővilág* vagy épp a híres író és az első lapszerkesztő nő, Kánya Emília munkásságában kiadott *Családi kör*, amely elsőként tudott megélni női sajtótermékként több, mint két évtizedet.²⁴ Az forradalom leverése utáni divatlapokra jellemző volt, hogy az egyre polgárosodó női rétegnek intézik szavaikat, tematikáját tekintve divatról és más divatlapokról, kézműves tevékenységekről, lakberendezésről, háztartásról szólnak. A dualizmus korában jellemzően már nem csak férfiak tollából származó cikkeket olvashattak a nők, hanem nőktől nőknek és nőkről szóló írásművek terjedtek a sajtóban.²⁵

Női oktatással foglalkozó sajtó hazánkban

Az előző pontban taglalt nőknek (is) szóló sajtó mellett mivel a kutatási területem a női oktatás kérdése, így meg kell említenem specifikusan az oktatással foglalkozó időszaki

²⁴ Török, Zs. (2023). Lapszerkesztő nők az 1860-as években. Budapesti Könyvszemle, 35(1), 64-68.

²⁵ Kéri, K. (2018). Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Kronosz Kiadó. p. 105-110

kiadványok szerepét is a században. A nők oktatását hazánkban egészen a középkorig vissza lehet vezetni. Ekkoriban és sokáig meghatározóan a keresztény erkölcsi nevelésen volt a hangsúly, Joób munkája többek között megemlíti, hogy apácarendek, ferences és domonkos zárdák falai között zajlottak leginkább nőneveléssel kapcsolatos tevékenységek, a későbbi századokban pedig elterjedt a nemesség hölgyeinek otthon való taníttatása. Az első források is leginkább prédikációk formájában található meg. A középkor viszontagságaihoz képest igen modernnek mondható gondolatokat tükröznek ezek a források. Kiemelik, hogy nők oktatása és szellemi művelése legalább ugyanolyan fontos, mint a férfiaké, hisz ahhoz, hogy erkölcsös nemzetet állítsuk fel, erkölcsös, tanult nőkre is szükség van hozzá. Leginkább ez az oktatási színvonal uralta a 19. századig nő oktatási szokásokat hazánkban, ám már a 18. századból is vannak források, nyugati világ hatalmas átalakulásának köszönhetően, amik ezzel a témával foglalkoztak, illetve hangot adtak a nőkérdés ügyének.²⁶

A 19. században a sajtótermékek megszületésével és elterjedésével számos, egyre inkább nőknek szóló kiadvány látott napvilágot. Általános elmondható, hogy az olvasás művészete is önmagában művelődés és tanulás, így a női olvasóközönség megszületése is azt feltételezi, hogy egyre több nő részesült és akart részesülni oktatásban. A sajtótermékek több, feltételezhetően a nőket is érdeklő témáról szóltak, nem csak az oktatás kérdéséről, így általánosan elmondható, hogy a legtöbb ilyen típusú kiadványban szerepel valamilyen szinten a nőnevelés ügye. Már 1800-as évek utolsó évtizedeiben is szerepeltek már a női oktatás kérdésével foglalkozó cikkek, ilyen például a *Mindenes Gyűjtemény*. Az igazi áttörésről a 19. század közepétől beszélhetünk, ekkor kezdtek el nők is cikkeket írni és kiadni a témában, addig főleg férfiak tollából származó forrásokra hagyatkozhatunk. A században számos támogató és ellenző írás született a sajtótermékeken keresztül, főleg kezdetben vallásoságra épülő kiadványokban, majd más típusú lapokban is, elleneztek a női oktatást, kiemelték a nők és férfiak közötti különbségeket, és a női nem hibáira reflektálva nem támogatták az ügy előmenetelét. Ám számos támogató akadt mindkét nem soraiból, akik véleményüknek szintén hangot is adtak a folyóiratokban. A két ellentétes eszme évtizedeken át tartó vitát indított el a sajtóban, amit különböző tudományos szempontokból, megközelítésekben próbáltak megnyerni.²⁷

²⁶ Joób, I. (1933). A középkori magyar leánynevelés története. „Univerzum” Kereskedelmi- és Ipari Nyomda. p. 1-30 p.

²⁷ Fehér, K. (2023). Értelmiség és nevelés a reformkorban. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. Elérhető: [Fehér_Reformkor.pdf](#) (2025.01.07) p. 185-222

Összességében elmondható, hogy női oktatással foglalkozó cikkek, a sajtó szinten minden területére beférköztek, még akkor is, ha nem specifikusan ilyen tematikájú lapról volt szó. Ebből is látszik, hogy a téma egyre fontosabbá vált, és az ebből kialakuló problémákat sürgősen orvosolni kellett az ország fejlődése érdekében.

Módszertan

Források és kritériumok

Kutatásom során a magyarországi 19 századi sajtótermékeket vizsgálok kvantitatív és kvalitatív módszerekkel segítségével. Az elemzések primer forrása a különböző sajtótermékek, amelyeket az Arcanum Adatbázis és a Real-J, azaz az MTA Könyvtárának Repozitóriuma segítségével tudtam megtalálni és felhasználni. A folyóiratok válogatási szempontja során több kritériumot is megfogalmaztam. Elsősorban a vizsgált forrásokat illetően mindenképpen magyarországi területen kiadott és magyar nyelvű dokumentumokat kerestem. Mivel a század sajtótermése igen sokszínű laptípusban és tematikában ezért három fő csoportra osztottam a forrásokat: irodalmi lapok, politikai lapok és divatlapok. A célra vezető keresést az adatbázisok összetett keresési funkciója segítette, egyéb kritériumokat a sajtótermékekkel kapcsolatban nem állapítottam meg, hogy minél több kiadvány álljon rendelkezésre.

Másodlagos meghatározó szerep a kutatásban a vizsgálandó időszakok meghatározása volt. Mivel egy egész évszázadot szerettem volna felölelni és átfogó képet adni az eredményekből, így mindenképpen több évet is kiválasztottam az elemzés során. A döntésben fontos szerepet játszott, hogy melyik évekből vannak rendelkezésre álló dokumentumok, illetve a történelmi háttér miatt, a fontos magyarországi eseményeket és az azt megelőző és a rákövetkező éveket vettem alapul. Ennek célja önmagában feltárni az évszázadon belüli változásokat a téma kapcsán, illetve lehetőséget is ad arra a vizsgálatra, hogy egy-egy történelmi esemény hogyan befolyásolta a kutatott nőnevelés ügyét és megítélését. A megadott években és kiadványokban összes az adatbázisokon elérhető lapszámot felhasználtam a vizsgálatok során. A választott évek ez alapján: 1825,1826,1847,1848,1849,1850,1866,1867,1868,1899. Mivel a korban több száz lap látott napvilágot, így a választás során ismertebb, híres sajtótermékeket kerestem, főleg amelyekkel egyetemi éveim során is találkoztam, tanultam róla. Törekedtem arra, hogy a különböző

években történő elemzés során ugyanazokat a folyóiratokat alkalmazzam, de ez nem minden esetben történt meg a hiányos adatbázisok miatt, vagy épp azért mert az adott termék nem élte meg a vizsgált évet. Ezek alapján az alábbi táblázatban összefoglaltam, hogy melyik évben melyik folyóiratot használtam fel.

1. táblázat: Összefoglaló a felhasznált időszaki kiadványokról és a megadott évekről

Év/kiadványok	Irodalmi lapok	Politikai lapok	Divatlapok
1825	Koszorú	Hazai 's Külföldi Tudósítások/Nemzeti Ujság	-
1826	Koszorú	Hazai 's Külföldi Tudósítások/Nemzeti Ujság	-
1847	Honderü	Hazai 's Külföldi Tudósítások/Nemzeti Ujság	Életképek
1848	Honderü	Hazai 's Külföldi Tudósítások/Nemzeti Ujság	Életképek
1849	Figyelmező	Marczius Tizenötödike	Hölgyfutár
1850	-	Pesti Napló	Hölgyfutár
1866	Vasárnapi Ujság	Politikai Ujdonságok	Nefelejts
1867	Vasárnapi Ujság	Politikai Ujdonságok	Nefelejts
1868	Vasárnapi Ujság	Politikai Ujdonságok	Nefelejts
1899	Vasárnapi Ujság	Népszava	Nemzeti Nőnevelés

Az 1. táblázatban kihúzott cellák azt jelzik, hogy nem találtam a felhasznált adatbázisokban releváns folyóiratot, amely önmagában is utalhat az időszak viszontagságaira. Az első keresett években nem kaptam eredményt a divatlapokra, nem is volt jellemző ez a műfaj a század korai éveiben. Az 1850-es évekből pedig az irodalmi lapok hiányoznak, ez valószínűsíthető az előtte történő szabadságharc és forradalom évek hatásainak, amikor jellemzően költők és irodalmárok is beálltak az forradalom mellé, és inkább erre fókuszáltak, mint az írásaik közzétételére, illetve összefüggésben áll azzal is, hogy az irodalmi lapok szorosan összekapcsolódik a szabadság és nemzeti függetlenség eszméivel. A szabadságharc leverése után a politikai elnyomás, illetve cenzúra következtében több költő és író, a forradalmi években végzett tevékenysége miatt, bujkálni, menekülni kényszerült, így nem térhettek vissza a sajtóban betöltött szerepekhez. Ebben az időszakban szintén jellemző volt a cenzúra,

tilos volt bármínemű forradalmi tartalmat közölni, illetve lapkiadási kísérlet meghiúsult az önkényuralmi rendszer miatt.²⁸

A szabadságharc és forradalom bukása viszont a női társadalmi rend felborulását is eredményezte. Számottevően megfigyelhető, hogy az elvesztett férfiak szerepkörét nők vették át, akár a családfenntartásról akár az irodalmi életről volt szó. Rengeteg nő jelent meg lapok és folyóiratok munkatársaként, íróként és szerkesztőként is egyaránt. Ellentétben a reformkori idősakkal, mivel akkor ez még egyáltalán nem volt szokványos. Ennek is köszönhető, hogy a korszellem kezdte összekapcsolni a polgárosodást és a fejlődést az olvasó nő képével.²⁹

Kutatás

A táblázat alapján az időszaki kiadványokat több szempontból is összehasonlítottam. Egyrészt a választott évekre lebontva, amelyben kimutatható a történelmi események hatása is a kutatásban. Másrészt, a három különböző laptípus összehasonlításával megvizsgáltam az évek folyamán, hogy melyikre milyen mértékben volt jellemző a női oktatás témájának megjelenése, illetve végül az azonos időszaki kiadványok lapjait is összehasonlítottam, hogy hogyan változhatott a kutatott téma évről évre egy termékre nézve.

A vizsgálat során tartalomelemzést hajtok végre kvantitatív és kvalitatív módszerek alkalmazásával az előző pontban tárgyalt dokumentumokon, különböző szoftverek segítségével.

Kvantitatív elemzés

A kvantitatív elemzés során számszerűsíthető adatok gyűjtésén van a hangsúly. Ez a módszer statisztikai és matematikai eszközöket alkalmaz annak érdekében, hogy egy objektív eredményt mutasson a kutatás során. Viszonylag nagy számú mintával lehet vele dolgozni, adatok összehasonlítására, összefüggéseire és általános következtetések megadására alkalmas, ámbár gyakran csak a felszíni információkat tudjuk vele kinyerni. Jellemzően mennyiségi kérdéseket lehet vele megválaszolni, amely az élet számos területén alkalmazható.³⁰ Ez a

²⁸ Sötér, I. (1965). A magyar irodalom története IV. Akadémia Kiadó. Elérhető: [A magyar irodalom története / IV. kötet](#) (2025.01.08.)

²⁹ Pogány, Gy. (2014). Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején. Könyv és nevelés, 16(1), 42-58.

³⁰ Boncz I. (2015). Kutatásmódszertani alapismeretek. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. p. 24-26

módszert alkalmazva a vizsgált dokumentumokon számszerűsíthetem a női oktatás megjelenését a sajtóban. A kvantitatív elemzések során és a kutatásomban is az eredmények kimutatása érdekében különböző kulcsszavak meghatározása fontos lépés. Az alábbi táblázatban összefoglaltam a keresett kifejezéseket. A kulcsszavak összegyűjtésében nagy segítségemre volt a kutatásomban felhasznált szakirodalmak, illetve a ChatGPT mesterséges intelligencia (OpenAI, 2024) is jó támpontokat adott.

2. táblázat: Kulcsszavak meghatározása az elemzések elvégzéséhez

nő, női, nők	leánynevelde, leánynevelde, lánynevelde, lánynevelde
leány, lány	nőnevelde, nőnevelde
asszony	író, női író
hölgy	szerkesztő, női szerkesztő
honleány	nőkérdés
oktatás, oktatási reform	tanítónő, női tanító, tanárnő
nőoktatás, leányoktatás, lányoktatás	leánygimnázium, leánygymnázium, leánygymnasium
nőnevelés, leánynevelés, lánynevelés	felsőoktatás, egyetem, egyetemi oktatás
háziasszony	női irodalom, nőirodalom
családanya, anya, anyai, anyaság	női olvasó, nőolvasó, női olvasókör
nőies, nőiesség	női tanulás, nőtanulás, leánytanulás, lánytanulás
nőmozgalom	feminizmus
női emancipáció	leányiskola, lányiskola
női hivatás, nő hivatás	divatlap
nőnevelő intézet, nőnevelőintézet	nőszerep, női szerep
nőnevelő	női egyetemista, női hallgató, nőhallgató

A kvantitatív elemzéshez a *Voyant Tools* nevű elemző szoftvert használtam, amelyet kifejezetten szövegelemzések és szövegbányászat céljából készítettek el. A program képes a

leggyakoribb szavakat és kifejezéseket megtalálni akár nagy méretű szöveg esetén is, illetve külön meghatározott kulcsszavakra is lehet kereséseket futtatni. Az 1. táblázatban megadott és letöltött dokumentumokat átalakítottam txt. kiterjesztésű fájl formátumba, a könnyebb és gyorsabb értelmezhetőség és elemzés érdekében, és feltöltöttem a programba. A 2. táblázatban megadott kifejezéseket alkalmaztam a futtatás során, hogy melyik hányszor szerepelt egy adott kiadványban, és ez alapján vontam le a következtetéseket az eredmények vizsgálata során. Fontos megjegyezni, hogy a keresendő kifejezések esetén mindig beleszámoltam a toldalékolt és ragozott formáit is, a program egyik alapfunkciói közé is tartozik ez a lehetőség. Az eredmények összegyűjtésében és számon tartásában a Microsoft Excel programját használtam, illetve ezen keresztül készítettem el az statisztikákat és táblázatokat, diagramokat is. Mivel a kiadványok az oldalszámozásukat illetően nagyon eltérhetnek egymástól, így úgy kaphattam releváns, a valóságot lefedő adatokat, ha mindegyiknél kiszámítottam az egy oldalra eső kulcsszavak számát. Példának okáért egy 200 oldalas és egy 1000 oldalas dokumentum között nagy eltérés lehetséges, ami nem feltétlen azért van, mert a nagyobb oldalszámú dokumentum többet foglalkozott volna a nő oktatás témájával, hanem nagyobb felületet biztosít a kifejezések megjelenésére. Az átlagolás következtében egyenlő feltételekkel tudom kimutatni az eltéréseket egyes sajtótermékek között.

Kvalitatív elemzés

A tartalomelemzés során a kvalitatív módszereken alapuló vizsgálat a tartalom minőségét helyezi előtérbe. A kutatómódszertani ismeretek alapján, egy információ megértéséhez legjobb út, ha a mennyiségi mellett a minőségi elemzés is megtörténik. Ez a szöveg mélyebb feltárására képes, de sokszor elvész a tudományos objektivitás, hiszen nem tényszerű adat mennyiségekkel hanem milyenséggel foglalkozik a módszer.³¹ Vizsgálatom során a női oktatással kapcsolatos témák és írások milyenségét és minőségét határozom meg. A mennyiségi adatok egy jó következtetést adhatnak a századról, ám nem mindegy sokszor, hogy ezek a cikkek milyen minőségben és milyen fogadtatással kerültek a folyóiratok oldalaira. A kvalitatív elemzések során az 1. táblázatban összefoglalt dokumentumokat vizsgálom. Fő témakörök, amelyeket keresek:

- női oktatás megjelenése;

³¹ Boncz I. (2015). Kutatómódszertani alapismeretek. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. p. 24-26

- vallásosság és erkölcs szerepe;
- nevelés fejlődése;
- nemek közötti egyenlőtlenség megjelenése;
- nőkről alkotott kép a művelődésben;
- leányiskolák és intézetek megjelenése és megítélése.

Ezen témák kereséséhez kulcsszavakat is alkalmazok a 2. táblázatban megadott szempontok alapján. A program segítségével meg tudom határozni egy-egy témával kapcsolatban, hogy milyen véleménnyel írtak róla a korabeli cikkekben. Az eredményeket Microsoft Excel táblázatban összegzem, és ezzel egy tendenciát tudok kimutatni, hogyan fejlődött a közvélemény a női oktatás területén.

Az elemzést az *Atlas.ti* tartalomelemző szoftver segítségével készítettem el. A program lehetőséget adott arra, hogy manuálisan és automatikusan létrehozzak kódolási mechanizmusokat. Jelen esetben hatékonyabb az automatikus kódolási lépés, hiszen a célom az, hogy a program felismerje és kijelölje a megadott tematikájú részeket. Kezdő lépésként minden általam megadott évre létrehoztam egy projekt felületet az átláthatóság érdekében és a kiválasztott dokumentumokat minden projektmunkába feltöltöttem. Ezt követően a program segítségével különböző kódolási folyamatokat indítottam el, úgy, hogy megadtam a keresni kívánt kifejezést, illetve kulcsszót. Eredményképp a szoftver összegyűjti az adott dokumentumban azokat a részeket, ahol megtalálta a keresendő kifejezéseket. Az elemzése során megadta, hogy milyen kontextusban hangzott el a kifejezés, milyen tematikát érint az adott szövegrészlet és milyen más releváns kifejezések szerepelnek mellette. Ezt minden egyes dokumentumnál elmenti és láthatóvá teszi, így megkönnyíti a felhasználást a későbbiekben.

Az eredmények alapján meg tudja határozni, hogy egy-egy szövegrészlet negatív, pozitív vagy semleges hangulatvételű-e. A program tartalmaz beépített mesterséges intelligenciát, ami szintén útmutatást és segítséget nyújtott a kódolási folyamatokban. A megkapott elemzést követően minden dokumentumra kiemeltem a releváns és meghatározó kifejezéseket, tematikákat a női oktatás területéről, és egy Microsoft Excel táblázatban összesítettem őket. A kapott eredmények fényében végig követhetjük majd a választott dokumentumok alapján a 19. századi emberek, sajtónyilvánosság véleményét a nők oktatásáról, illetve megismerhetjük, hogy a század elejétől milyen mértékben történt változás és milyen irányban.

Összefoglalva a két elemzési módszer alkalmazása és az ezt segítő programok lehetővé teszik már ilyen mennyiségű dokumentumoknál is a feltárási munkát. Megkönnyítik a kutatók munkáját, hisz a gépi tartalom elemzés precízebb és pontosabb munkát tud végezni nagy dokumentumszám esetén. A mesterséges intelligencia elterjedésével pedig még inkább előtérbe került a szövegelemzés, mivel a program is tud végezni ilyen fajta műveleteket. A kvalitatív és kvantitatív módszerek alkalmazása során mindkét esetben használtam a manuális ellenőrzés mellett a mesterséges intelligencia segítségét az adatok visszaellenőrzése miatt és hogy egy a valósághoz közeli eredményt tudjak kimutatni.

Eredmények

A Módszertan pontban kifejtett módon elvégeztem a mennyiségi és minőségi elemzéseket a dokumentumokon. Az eredmények bemutatásával és elemzésével a kutatásom elején felállított hipotézis megválaszolása a cél, amely alapján szeretném a kvantitatív és kvalitatív eredmények által kimutatni a női oktatás fontosságának növekedését a század folyamán.

Kvantitatív vizsgálat eredményei

Az alábbi diagramon összesítettem az 1. és 2. táblázat keresési eredményeit a módszertani leírás alapján.

1. diagram: Egy oldalra leosztott kulcsszavak megjelenése

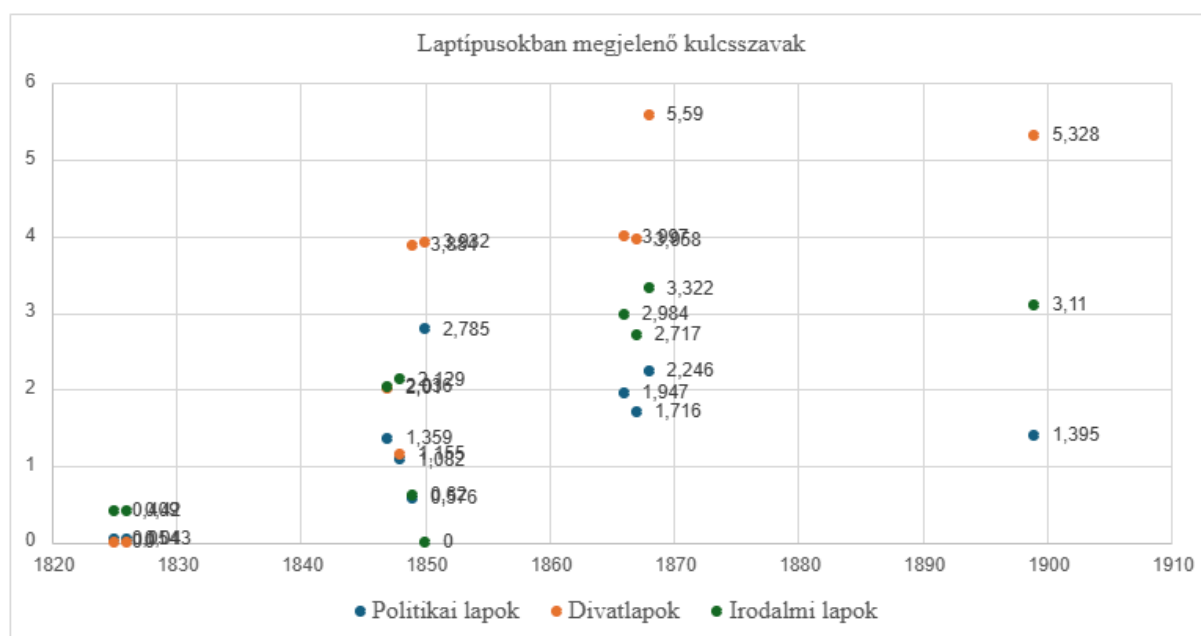

Az 1. diagramon jól látható, hogy a keresett kifejezések az évszázad során egyre többször szerepeltek a folyóiratokban, egy általánosságban felfelé ívelő tendenciát mutatnak. A nagyobb történelmi hazai események éveiben stagnálás vagy épp visszaesés észlelhető, ami aztán újra növekedésnek indul, ez jól látható a diagramon az 1847-1848-as és 1866-1867-es években. Ezek a visszalépések feltételezhetően pont az adott években a forradalom és szabadságharc, illetve az osztrák-magyar kiegyezés miatt történhettek. Ez alapján kimutatható, hogy a politikailag és társadalmilag is meghatározó események nagymértékben befolyásolták a női oktatás témáját, a fontossági ranglétrán hátrébb csúszott ekkor a többi történelmi eseményhez képest. Pogány cikkében arra reflektál, hogy a forradalom bukása után több nő állt szerkesztői írói pályára.³² Az első diagrammal összevetve ezt a megállapítást, összefüggésben áll a női témák megjelenésével. Minél több nő vett részt kiadói tevékenységben és volt aktív a sajtómunkában, annál többször jelent meg a női oktatás témája a folyóiratokban.

Az időnkénti hullámvölgyek ennek ellenére is megfigyelhető a folyamatos növekedés, a században a téma a kiegyezés utáni években élte virágkorát, és a kor vége felé közeledve visszaesés látható. Ez tulajdonképpen annak is köszönhető, hogy a 19. század végén már általánosan is kezdett elfogadottá válni a nők oktatása, a lányoknak, nőknek szóló iskolák tömegesen jelentek meg, illetve már felsőoktatásban is részt vehettek a hölgyek. Mivel a probléma orvoslása megtörtént, vagy épp folyamatban volt, ezért a téma fontossága és megjelenése is apadást mutat.

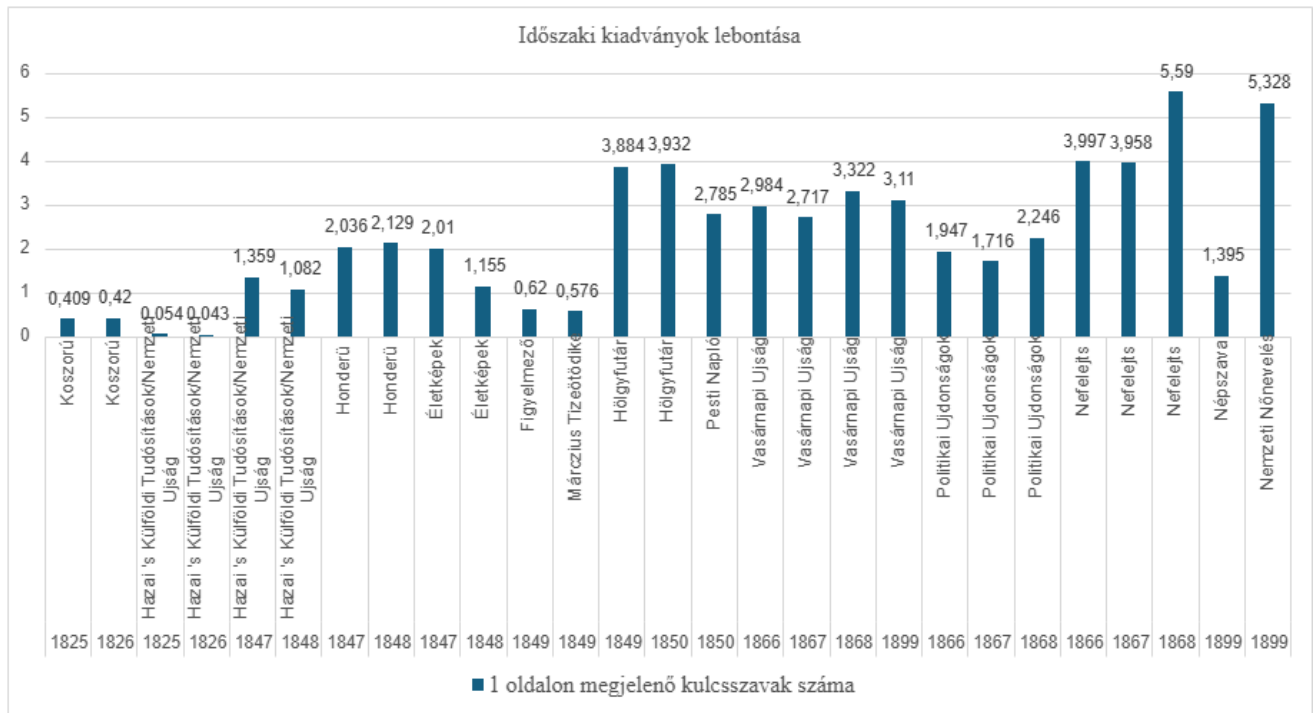
³² Pogány, Gy. (2014). Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején. Könyv és nevelés, 16(1), 42-58.

2. diagram: Laptípusok szerint a kulcsszavak megjelenési száma

A 2. diagramon összefoglaltam a kutatott éveket és a laptípusokat, ami alapján a politikai-, irodalmi- és a divatlapok külön kategóriába szedtem. Ezzel az elemzéssel látható, hogy a században a nőkel és a női oktatás ügyével a legtöbbet foglalkozó laptípus a divatlapok voltak, a második helyezett az irodalmi lapok és utolsóként a politikai lapok szerepelnek. Ez az eredmény azt mutatja, hogy főleg a női nemet célzó divatlapok ténylegesen többet foglalkoztak és beszéltek a nők oktatásáról, ezzel az feltételezhetjük a korban tényleges igény és érdeklődés is volt erre a nők szempontjából. Másodsorban a másik két laptípus sem elhanyagolható eredményekkel rendelkezik ezen a területen, a téma prioritása ebből is látszik. Az előző görbe alapján megállapítható, hogy a történelmi események milyen mértékben tudták befolyásolni a női oktatás témájának a megjelenését, a 2. diagramon pedig jól látható, hogy ezen időszakok körül a divatlapokban sem jelent meg nagy intenzitással a téma.

3. diagram: Időszaki kiadványok összehasonlítása

A harmadik elemzés eredménye az 3. diagramon látható. A kimutatás során az egyforma időszaki kiadványokat viszonyítottam egymáshoz a különböző években. Ezáltal egy-egy folyóiratot is megvizsgálhatunk, hogy mennyire foglalkozott a témával, vagy épp össze is lehet hasonlítani őket kiadványonként. A történelmi események befolyása laponként is jól megfigyelhető mindegyik típusnál, és ugyanakkor az is, hogy a korai évekhez képest két-háromszorosára is nőtt a kulcsszavak megjelenése. A történelmi hatások miatt, ezek alapján nehéz megmondani, hogy egy lapban évről-évre mennyit növekedett volna a téma, illetve az is hátrány, hogy sokszor egy folyóirat nem élt meg, csak pár évet, így nem lehet egy századon, évtizedeken átívelő eredményt kimutatni.

Összegezve, a kvantitatív módszer alapján elmondható, hogy a női oktatás témája a században és a sajtón keresztül is láthatóan növekedésnek indult, ez valószínűsíti ennek fontosságát és a fokozódó érdeklődést iránta. Az egyenlő oktatásért folytatott egyre erősödő küzdelmet reprezentálja az eredmény.

Kvalitatív elemzés

Az alábbi táblázatban összefoglaltam a releváns női oktatást érintő témákat évekhez és folyóiratokhoz igazodva. Az alábbi eredmények csak a lényeges információkat tartalmazzák, amely jó jellemzést ad egy-egy kiadvány és egy év a női oktatás minőségével és milyenségével kapcsolatban.

3. táblázat: A kvalitatív elemzések eredménye kiemelve a női oktatásra vonatkozó releváns tárgyköröket

1825	Hazai 's Külföldi Tudósítások/Nemzeti Ujság
	magyar nyelv fontossága
	nők és anyák szerepe fontos az olvasás és írás megtanításában
	nemzeti nyelv és kultúra legyen a mindennapi élet alapja
1825	Koszorú
	női oktatás és erkölcsösség összekapcsolása
	nemzeti öntudat kialakítása
	olvasás és az önálló tanulás is fontos eleme a tudás megszerzésének
1826	Hazai 's Külföldi Tudósítások - Nemzeti Ujság
	nevelés célja az értelem és erkölcs fejlesztése
	magyar nyelv oktatása nők körében, hogy gyermekeiket is így nevelhessék
	leányok számára írtak nevelési útmutatókat és tankönyveket
	zenei oktatás és az esztétikai nevelés is hangsúlyos
1826	Koszorú
	női szerep a családi és társadalmi értékek átadásában
	női szépséget, szelídséget és erényességet hangsúlyozzák
	esztétikai érzék fejlesztése, beleértve a zene és irodalom tanítását
	nemzeti hovatartozás erősítése

1847	Hazai 's Külföldi Tudósítások - Nemzeti Ujság
	családi és közösségi értékek továbbadása
	anyanyelv és a kultúra átörökítése
	illendő viselkedés és a társadalmi normák tiszteletben tartása
1847	Honderü
	nők erkölcsösebbé és a társadalmi szerepeikhez illőbbé váljanak
	nevelés célja gyakran az ideális nő kialakítása, aki jó anya és feleség lesz
	sajtó népszerűsíti a női oktatás fontosságát, de gyakran konzervatív szerepet képvisel
	haladó gondolatok kisebbségben vannak
1847	Életképek
	női szerepek elsősorban a családi és erkölcsi kötelességekre korlátozódnak
	nemek közötti különbség kiemelése az oktatás területén
	női szerepek hagyományos felfogása
1848	Hazai 's Külföldi Tudósítások - Nemzeti Ujság
	nem talált releváns információt a program
1848	Életképek
	irodalom és művészet központi szerepet játszik a társadalom erkölcsi és szellemi fejlődésében
	női ifjúság szerepe az oktatásban
	nemzeti nevelési rendszer kialakítása
1848	Honderü
	a nő vallási és erkölcsi szerepének hangsúlyozásával kapcsolódik a nevelés kérdéséhez
	nők az erkölcsi és polgári újjászületés magva, de ez Magyarországon nehéz feladatnak minősül

	női tehetségek megnyerése az irodalom számára fontos cél volt
1849	Figyelmező
	erkölcsös és felelősségteljes anyák és feleségek nevelése
	női műveltséget fontosnak tartják, de gyakran alárendelik a férfiak szerepeinek
	olvasás és alapvető műveltség támogatott, de a nők szélesebb körű taníttatása sok helyen nem kerül központba
	eszmék között felmerül a női oktatás kiterjesztésének igénye, de gyakran megmarad a hagyományos szerepek keretein belül
	a női oktatás fontosságát elismerik, ennek célja gyakran a nők hagyományos szerepének erősítése
1849	Hölgyfutár
	női olvasók számára íródott tartalmak irodalmi és erkölcsi tanulságokat közvetítenek
	nők leginkább a család központi szereplőiként jelennek meg
	példázatokkal illusztrálják a helyes női viselkedést, kiemelve az alázatot, áldozatkészséget és erkölcsi tisztaságot
	Az oktatásban és műveltségben a nők feladata a társadalmi fejlődés elősegítése, de ez szinte mindig a hagyományos szerepek keretein belül marad
1849	Marczius Tizenötödike
	nők mint az erkölcs és nemzeti öntudat letéteményesei
	női szerepeket irodalmi példákon keresztül mutatják be
	nők nevelése és erkölcsi szerepük hangsúlyosan jelen van a szövegek általános társadalmi helyzetében
1850	Hölgyfutár
	nők színházi és társasági szerepe, amelyek a műveltség és nevelés fontosságára utalnak
	nők és az erkölcs összefüggése

	gyermeknevelés és a fiatalok nevelésének fontossága
1850	Pesti Napló
	nemzeti identitás fenntartásának fontosságát, amelyben a nők műveltsége és hazafias nevelése alapvető szerepet kap
	nők leggyakrabban mint az erkölcsi rend fenntartói és a család központi alakjai jelennek meg
	érzelmi és erkölcsi nevelés
	polgári fejlődést és a nők közvetett szerepvállalását hangsúlyozzák
1866	Vasárnapi Ujság
	több helyen említést kapnak oktatási intézmények, köztük olyanok is, amelyek leányok számára biztosítanak képzési lehetőséget
	leányok oktatását gyakran összekapcsolják a vallási neveléssel, ahol a hittanórák és az erkölcsi oktatás kiemelt szerepet kapnak
	anyaságra és családi szerepekre való felkészítés áll a középpontban
1866	Nefelejts
	hangsúlyos az erkölcs, az erény és a szépség mint a női ideál alapvető részei
	"honfői és honleányi erényekre", amelyek a nemzeti és közösségi élet alapvető értékei
	jelentős figyelmet fordít a női szépségre és annak társadalmi jelentőségére
	művészeti és esztétikai nevelés
	nők önállóságának és társadalmi státuszának kérdése
1866	Politikai Ujdonságok
	pesti nőnevelő intézet kiemelkedő teljesítménye kerül bemutatásra
	nők szerepe játékoskodásban és az oktatási intézmények támogatásában
	irodalom és a nyelvtanítás kiemelt helyet kap a nevelési célok között
	nők jogainak bővítésére és oktatásuk fejlesztése

1867	Vasárnapi Ujság
	tanulmányok és az erényes élet fontosságát hangsúlyozza
	hangsúlyozzák, hogy a művelt nők hozzájárulnak a család és a társadalom erkölcsi és szellemi fejlődéséhez
	leánynevelő intézetek tevékenysége
	ösztönzik a nők irodalmi és művészeti tevékenységét
1867	Nefelejts
	támogatások érkeznek nőnevelő intézmények számára, például ingyenes oktatás biztosítása árva gyermekek részére
	az irodalom közvetett módon nevelési eszközként is szolgált a női olvasók számára
	figyelmet fordít a divatra és az esztétikai érzék fejlesztésére
	rendszeresen közöl női szerzők műveit, amelyek a nők helyzetéről, érzelmeiről és társadalmi kérdésekről szólnak
	női oktatás és nevelés kérdése közvetetten jelenik meg a lapban, főként az irodalmi, kulturális és jótékonyági tartalmakon keresztül
1867	Politikai Ujdonságok
	több helyen is említik a közoktatás kérdéseit
	korszak társadalmi és politikai fejlődése erős alapot jelentett a női tanulás előmozdításához
1868	Vasárnapi Ujság
	számos cikke foglalkozik iskolai eseményekkel, különösen a lányiskolák eredményeivel
	irodalmi rovata női szerzők munkáit is közli, hangsúlyozva a nők helyét az irodalomban és művészetekben
1868	Nefelejts

	jótekonysági bálokról vagy iskolai vizsgákról szóló beszámolókból rendre felmerülnek az oktatás és nevelés kérdései
	női szerzők verseit és novelláit publikálja, elősegítve a női irodalmi jelenlétet
	példát állít az olvasók elé a megjelenés és viselkedés normáiról
	női oktatás nemcsak a praktikus ismeretek elsajátítására, hanem a kulturális értékek és társadalmi normák továbbadására is szolgál
1868	Politikai Ujdonságok
	említik a közoktatásra szánt forrásokat, beleértve a tanulmányi célokat, ösztöndíjakat és tanintézetek fenntartását
	új leányiskolák építése
	közoktatási reformokban való részvétel indirekten érinthette a nők tanulási lehetőségeit
1899	Vasárnapi Ujság
	leánynevelő intézetekben folyó oktatás jelentőségét hangsúlyozták, és megemlégették azok szerepét az ifjúság nevelésében
	nők közösségi részvételének és elismertségének növekedését említik
	több esetben említettek tanulókat, akik kreatív teljesítményükkel hívták fel magukra a figyelmet
	az anyák és nevelők szerepét is kiemelték az ifjúság oktatásában
1899	Nemzeti Nőnevelés
	Kiemelték az Erzsébet Nőiskola szerepét a tanítónők képzésében
	nőnevelési rendszer fejlesztésének szükségességét hangsúlyozták, különös tekintettel a nemzeti és hazafias szellem ápolására az oktatásban
	rámutat a nők változó helyzetére a 19. század végén, beleértve a nők számára biztosított szellemi és szakmai fejlődési lehetőségeket
	írások összehasonlítják a magyar oktatási helyzetet más országok példáival

	erkölcsi nevelés és a tanítás összekapcsolása, valamint a családi rendszer előnyei kerültek előtérbe
1899	Népszava
	általános társadalmi problémák, munkásszervezetek és a szociális igazságosság kérdései dominálnak
	nők szerepe a munkásmozgalomban, ami részben az oktatási szintjük és társadalmi helyzetük növelésének fontosságára utalhat
	iskolázottság hiányát több helyen említik, ami akadályozza a nők részvételét a társadalmi és gazdasági fejlődésben
	nőknek nagyobb szerepet biztosítanak a közéletben és a munkaerőpiacon

A 3. táblázatban összefoglalt eredményeket elemezve kijelenthető, hogy a 19. század elején a sajtóban megjelenő női kép az erkölcsösség és a vallásosság mintaképeként jelenik meg, és hogy a női oktatás ezek köré az erények épült fel. A reformkorban és a szabadságharc leverése után is sokszor a nők oktatásához hozzájárult az anyanyelvi művelődés fontossága és a nemzeti hovatartozás erősítése, a kultúra továbbörökítése a gyermekek számára. Megfogalmazódott, hogy a társadalmi fejlődés kulcsa a nők megfelelő erényes oktatásában és az ezt gyermekeiknek tovább adó tanításban rejlik.

Ez a felfogás majdhogynem átível az egész századon, a kiegyezés utáni időszakban kezdett jobban beszéd témájává válni a nőknek és lányoknak fenntartott iskolarendszer kiépítése és a női egyenjogúság térhódítása. Ez egyenes arányban megfelel a kvantitatív elemzések eredményeivel, hiszen számadatokból is arra lehet következtetni, hogy a női művelődés a század utolsó felében mindinkább meghatározó szerepet töltött be a sajtóban. Az utolsó vizsgált évben, 1899-ben, már a nők munkaviszonyának helyzete, illetve a női kutatók és magasan képzett hölgyek is megjelennek a folyóiratok lapjain, ami arra enged következtetni, hogy 1868-1899 között ugrásszerű fejlődés következett be a nők helyzetében és életszínvonalában. Összegezve a kvalitatív elemzések jól kiegészítik a kvantitatív vizsgálatok értékeit, együttesen vizsgálva párhuzamba vonhatóak, mindkettő egy fejlődő mintát követ. További kutatások tárgyát képezheti a magyar irodalomban megjelenő írók, költők által kiadott művekben milyen véleménnyel gondoltak és írtak a női nemről és, ez milyen

összefüggésben az általuk szerkesztett folyóiratok női témáival.

Forráskritika

A kutatás során több felmerülő problémával is találkoztam. Az első szembetűnő akadály a programok használata közben mutatkozott meg. A *Voyant Tools* és az *Atlas.ti* szoftverek nem specifikáltak a magyar nyelv sajátosságaira, így az elemzés során több nehézséget okozott, hogy a magyar nyelvű folyóiratokat elemezze és feldolgozza a két program. Másodsorban ez a nyelvi eltéréseknek is köszönhető, hisz a vizsgált 19. századi anyanyelvi használat kisebb mértékben eltér a ma alkalmazott anyanyelvi kifejezésektől, illetve a helyesírási különbségek, vagy épp nem egyesített forma is hátráltató tényezőnek bizonyult. A kvalitatív elemzés során felmerülő kulcsszavak keresése közben többször találkoztam az eltérő jelentésű, de azonos külalakkal bíró szavak problémájával, lásd nő, mint női nem és nő, mint növekedés. Mivel a program és a módszer nem tudja kiszűrni ezeket az eredményeket így hibaértékként én is beleszámítottam ezeket a szavakat. Ennek ellenére csak a megadott kulcsszavakra és témákra is érkezett találat, amely reprezentálni tudja a korabeli helyzetet. Az eredmények ilyen módon nem feltétlen pontosak, de egy jó megközelítő arányt tudnak mutatni.

Kisebb, ám annál lényegesebb problémát az adatbázisok hiányossága okozta. Több helyen való keresés ellenére sem találtam meg az időszaki kiadványok közül teljes egész lapszámokat, így az elemzések során is figyelembe kellett ezt vennem. A tényleges valósághoz igazodó adatokat így talán nem is lehet bemutatni, hisz nem áll rendelkezésre minden forrás.

Összegzés

A hipotézisem, mely szerint a korabeli sajtótermékeken keresztül kvalitatív és kvantitatív módszerek vizsgálatával ki lehet mutatni a kapcsolatot a női oktatás megjelenésével és fejlődésével, helytállónak bizonyult a kiválasztott dokumentumokat vizsgálva. A tartalomelemző módszerek segítségével megközelítő mennyiségi adatokat és minőségi adatokat is meg tudtam vizsgálni, amiből arra lehet következtetni, hogy a női oktatás a reformkor elejétől egészen a század végéig egyre fokozódó és fontos témává vált. Ez többek között azt is bizonyítja, hogy a sajtó a közvélemény formálásában, valamint a témáról szóló diskurzusok helyének biztosítására egyaránt nagy segítséggel bírt a cél elérése érdekében.

Magyarországon ekkor kezdett kialakulni a nemek közötti egyenlőségi oktatás, illetve az egységes, nemzeti nevelési rendszer kiépítése. A kutatásom ezzel igazolja, hogy a női egyenjogúságért folytatott harc meghatározó médiumává a sajtótermékek váltak, elősegítve a nők helyzetét. A női nem társadalombeli és politikai státuszváltozása nagy lépést tett előre a században, és ennek köszönhetően vagy épp ennek okán a női oktatás is megindult egy fejlődő, modern jövő felé. Az eredmények rámutatnak arra, hogy a századbeli nőtörténeti események és a sajtótörténet szoros összefüggésben vizsgálhatóak, ezért érdemes a nőtörténeti kutatásokat egy másik tudományág például politikatudomány, társadalomtudomány, segítségével, másik nézőpontból is megvizsgálni az új eredmények érdekében.

Az eddigi kutatás jövőbeli lehetőségeiként magába foglalja az időszaki kiadványok, illetve a vizsgálandó évkörök bővítését, ezzel egy pontosabb eredményt kimutatni az évszázadról. A női oktatásának megjelenése szorosan összefügg a nők társadalmi és politikai helyzetével így, a továbbiakban ezek a témák vizsgálatát is figyelembe kell venni, hogy egy átfogó helyzetanalízist kapjunk a század nőtörténetéről.

Nyilatkozom arról, hogy én Földes Petra a dolgozatom saját munkám eredménye, készítése során a mesterséges intelligencia adta lehetőségeket nem vettem igénybe.

Irodalom

- A társadalmi nemek (gender) tudománya és a történetírás.* (2019). Újkor. Elérhető: [A társadalmi nemek \(gender\) tudománya és a történetírás - Ujkor.hu](#) (2025.01.08.)
- Bánóczi, J. (1880). A nőkről. *Nemzeti Nőnevelés*, 1(1-12), 81-82.
- Borbíró F. (2011). „A nő szüli ugyan a férfiút, de a férfi alkotja a törvényt”: A nők helyzete és a nőkérdés alakulása a 19. századi Magyarországon. Árkadia.
- Bozsoki, P. (2020). *A honleányság mint női emancipáció Kánya Emilia alakja és munkássága*. Pécsi Tudományegyetem.
- Clark, L. L. (2008). *Women and achievement in nineteenth-century Europe*. Cambridge University Press.
- Eötvös, J. (1870). *Felszólalás a költségvetés tárgyalásakor*.
- Fehér, K. (2023). *Értelmiség és nevelés a reformkorban*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet.
- Gergely, A. (2003). *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó.
- Husztí-Szlama, G. ZS. (2023). *A női nadrágviselet sajtóreprezentációja a Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap és Pesti Napló cikkeiben 1896 és 1914 között*. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Karacs, Zs. (2018). *A magyar nőnevelés úttörője, az első magyar újságírónő, Karacs Ferencné Takáts Éva*. Neveléstörténet, 15(1-4), 110-136.
- Kéri, K. (2018). *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Kronosz Kiadó.
- Pukánszky, B. & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Pogány, Gy. (2014). *Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején*. Könyv és nevelés, 16(1), 42-58.

Sőtér, I. (1965). *A magyar irodalom története IV.* Akadémia Kiadó.

Török, Zs. (2023). Lapszerkesztő nők az 1860-as években. *Budapesti Könyvszemle*, 35(1), 64-68.

Vadász, S. (2011). *19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok.* Osiris Kiadó.

Felhasznált időszaki kiadványok

(zárójelben a teljes egészében áttekintett évfolyamok évszámai)

Életképek (1847,1848)

Figyelmező (1849)

Hazai 's Külföldi Tudósítások - Nemzeti Ujság (1825,1826,1847,1848)

Honderü (1847,1848)

Hölgyfutár (1849,1850)

Koszorú (1825,1826)

Marczius Tizenötödike (1849)

Nefelejts (1866,1867,1868)

Nemzeti Nőnevelés (1899)

Népszava (1899)

Pesti Napló (1850)

Politikai Ujdonságok (1866,1867,1868)

Vasárnapi Ujság (1866,1867,1868,1899)